

V. I. LENINI TEOSTE HARULDASED VÄLJAANDED TRÜ TEADUSLIKUS RAAMATUKOGUS

T. Põllumaa

Kogu V. I. Lenini kirjanduslik pärand on seotud revolutsioonilise töölisliikumisega. 1897. a. kirjutas V. I. Lenin: «Ma ei sooviks midagi nii väga, millestki pole ma nii palju unistanud kui võimalusest kirjutada töölistele.»¹

Marksistlik-leninlik kirjandus etendas tähtsat osa kogu Vene revolutsioonilises töölisliikumises, uut tüüpi sotsiaaldemokraatliku partei loomises ja kolme revolutsiooni toimumises Venemaal. Esimesed K. Marxi ja F. Engelsi teosed ilmuvad vene keeles alles möödunud sajandi 60.—70. aastatel. Tsensuuri tõttu ilmub revolutsiooniline kirjandus esialgu välismaal ja tuuakse salaja Venemaale.

Juba 1905.—1907. a. revolutsiooni päevil avaldatakse marksistlikku kirjandust ka Venemaal. Ilmub rohkem Marxi, Engelsi ja Lenini teoseid.

Haruldasteks peetakse kõiki Lenini eluajal ilmunud artikleid ja raamatuid.

Alljärgnevalt on juttu ainult neist Lenini teostest, mis TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on olemas ning sellest, kust ja kuidas nad on saadud.

Enamik Lenini haruldasi teoseid ülikooli raamatukogus on venekeelsed. Kaks artiklit ajakirjas «Die Neue Zeit» on saksa keeles ja üks Londonis ilmunud brošüür («Lessons of the Russian Revolution», London, 1918) inglise keeles. Ainult üks eesti keelde tõlgitud brošüür («Toitlusmaksust», Peterburg, 1921) on ilmunud Lenini eluajal. Teised eesti keelde tõlgitud teosed on ilmunud pärast Lenini surma. Siiski kuuluvad nad rariteetide hulka, sest nende kohalik tähtsus on suur.

TRÜ Teaduslikus Raamatukogus puuduvad täiesti Lenini emigratsioonis ilmunud raamatud ja sellised teoste eksemplarid, kus oleks pühendusi või mingisuguseid juurdekirjutusi, samuti

¹ Kiri P. B. Axelrodile. — V. I. Lenin. Teosed. 34. kd., lk. 4.

puuduvad tähtsamad ajalehed (on vaid üks «Искра» eksemplar aastast 1902).

Enamikku saab kindlaks teha raamatukokku vastuvõtmise aasta, vähemikku ka komplekteerimisallika alusel. Läbivaadatud aktsessiooniraamatud, *Liber daticus*, teatmeteosed (aadressraamatud) ja endiste töötajate küsitlemine võimaldab teha teatud kokkuvõtte.

Lenini teosed on jaotatud ilmumisaasta järgi nelja traditsioonilisse perioodi: 1) 19. sajandi lõpp ja 20. sajandi algus (kuni 1905. a. revolutsioonini); 2) 1905.—1907. aasta (esimese Vene revolutsiooni periood); 3) 1907—1917. aasta (reaktsiooniaastad 1907—1910, uus revolutsiooni tõusuaeg 1910—1914 ja Esimese maailmasõja aeg 1914—1917) ning 4) aastad 1917—1924 (Veebruarirevolutsioonist kuni V. I. Lenini surmani).

Arvuliselt kuulub esimesse perioodi vähe teoseid. Nii oli juba 1899. a. (73 aastat tagasi) ülikooli raamatukogul olemas kaks Lenini teost. Raamatkataloogis «Каталог русских книг библиотеки Императорского Юрьевского университета» (Юрьев, 1910) on märgitud Iljini nime all kaks nimetust. Need on E. Karovi raamatupoest (Tartus) ostetud «Развитие капитализма в России» ja «Экономические этюды и статьи». Viimane ilmus 1898. a. oktoobris (ehkki tiitellehel on 1899) Peterburis A. Leiferti tüpolitograafias ja osteti raamatukogule juba 1899. a. jaanuaris. (Teine eksemplar on saadud Akadeemiliselt Loomaarsti-teaduslikult Seltsilt. Täpne komplekteerimisaeg teadmata.)

«Экономические этюды и статьи» on esimene Lenini Venemaal legaalselt trükitud raamat, mis koosneb mitmest varem ajakirjades ilmunud artiklist: «К характеристике экономического романтизма», «Кустарная перепись 1894/95 года в Пермской губернии и общие вопросы «кустарной» промышленности», «Перлы народнического прожекторства», «От какого наследства мы отказываемся?», «Новый фабричный закон». See kogumik (тираaž 1200) on haruldus kogu maailmas.

1899. aasta märtsikuus ilmus Lenini põhjalik ja ulatuslik teos «Развитие капитализма в России», kus kajastub üle 3 aasta väldanud uurimistöö. Esialgu oli Lenin kavandanud pealkirja «Suurtööstusele siseturu tekkimise protsess», mis hiljem jäi alapealkirjaks. Teose lõplikul viimistlemisel pidas Lenin silmas eeskätt seda, et raamat oleks arusaadav nii eesrindlike tööliste arvukatele esindajatele kui ka haritlastele. Teose tираaž (2400) müüdi väga kiiresti läbi. Raamat ilmus Peterburis M. Vodovozova toimetusel A. Leiferti tüpolitograafias (nagu eelmine koguteoski). Ka see teos osteti raamatukogule E. Karovi raamatupoest (1899. a. maikuul).

Venemaa majandusliku arenemise analüüs võimaldas Leninil ideeliselt purustada narodnikluse ja «legaalsed marksistid», võimaldas majanduslikult põhjendada tööliklassi ajaloolist osa ja

talurahva kui proletariaadi liitlase osa. Mõlemad sajandi lõpul ilmunud Lenini teosed osteti ülikooli raamatukokku varsti pärast ilmumist ja on olnud sellest saadik üldfondis, 1950. aastast alates aga käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas. Kahjuks ei leidu ülikooli raamatukogus 1908. aastal väljaantud 2. trükki teosest «Развитие капитализма в России», mis on täiendatud ja parandatud, seega lõplik väljaanne (1. trükk oli tsensuurikärbe-tega).

Tartu ülikooli rektoriks oli 1892.—1901. aastal slaavi keelte võrdleva grammatika professor A. Budilovitš, kes oli väga tagurlike vaadetega mees. Samal ajal oli raamatukogu direktoriks vene ajaloo professor J. Smurlo ja raamatukoguhoidjaks W. Schlüter. Viimased komplekteerisid raamatukogufonde ja tõenäoliselt osteti kõik Peterburis ilmunud majandusteaduslikud tööd otse pärast ilmumist ning ei tekkinud mingit küsitavust V. Iljini teoste ostmise puhul.

Vanimaks raamatukogus leiduvaks V. I. Lenini artiklik on ajakirjas «Новое слово» 1897. aastal ilmunud artikkel «К характеристике экономического роматизма» pseudonüümi all K. T.-n. Teistest artiklitest on ajakirjas «Мир божий» ilmunud (1898, № 4) retsensioon A. Bogdanovi raamatu «Краткий курс экономической науки» kohta. Autori nime pole märgitud. Ajakirjas «Научное обозрение» ilmusid artiklid «Заметка к вопросу о теории рынков» (1899, № 1), «Еще к вопросу о теории реализаций» (1899, № 8) ja «Некритическая критика» (1900, № 5—6). Ka ajakirjas «Жизнь» on ilmunud artikleid, nagu «Ответ г. П. Нежданову» (1899, № 12) ja «Капитализм в сельском хозяйстве» (1900, № 1) ning lõpuks ajakirjas «Начало» artikkel «Вытеснение барщинного хозяйства капиталистическим в современном русском земледелии» (1899, № 3).

Artiklid on pühendatud võitlusele marksismi võidu eest ja narodnikute, «legaalsete marksistide» ning «ökonomitide» anti-revolutsiooniliste vaadete paljastamisele. Ajakirjad «Мир божий» ja «Жизнь» on ostetud E. Karovi juurest juba ilmumisaastal, aga «Новое слово» on raamatukogu saanud alles 1930. aastal.

Lenini organiseeritud, juhitud ja toimetatud illegaalse ajalehe «Искра» kõik eksemplarid on tänapäeval muutunud suureks harulduseks. Tartu ülikooli raamatukogus leidub 1902. a. 15. jaanuari nr. 15. Ajaleht pärineb prof. J. Passeki² erakogust.

Teise perioodi kuuluvad raamatud on kirjutatud esimese Vene revolutsiooni aastatel, mil Lenin analüüsis põhjalikult sündmusi, määras partei ülesanded, näitas kätte võitlusvahendid.

Brošüüris «Нужды деревни. (К деревенской бедноте)» on juba esitatud ja põhjendatud mõisamaade konfiskeerimise ja kogu

---

² J. Passek oli Tartu ülikoolis raamatukogu direktoriks 1901—1905 ja ülikooli rektoriks 1905—1907.

maa natsionaliseerimise programm. Teos on ilmunud Peterburis 1905. aastal, kirjastuse «Молот» väljaandel. TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on seda 3 eksemplari.

1906. a. märtsis kirjutas Lenin brošüüri «Пересмотр аграрной программы рабочей партии, mis juba aprilli algul ilmus «Наша мысль» kirjastamisel. Politsei sai tagantjärele teada teose ohtlikust iseloomust ja kirjastuse laos tehti läbiotsimine; laos olnud eksemplarid konfiskeeriti. 1939. aastal kinkis Akadeemiline Loomaarestitaaduslik Selts oma eksemplari ülikooli raamatukogule.

Sellel perioodil on ajakirjades «Образование» 1906. a. teises numbris artikkel «Аграрный вопрос и «критики» Маркса»; Stuttgartis väljaantud ajakirjas «Die Neue Zeit» on kaks pikemat artiklit: «Die Dumawahlen und die Taktik der russischen Sozialdemokratie» (1906—1907, nr. 18), mille autorina on märgitud A. Linitsch ja «Statistik über die Streiks und Aussperrungen der russischen Arbeiter», kus autori nimi on N. N. (1906—1907, nr. 26). Artiklites võetakse kokku 1905. a. revolutsiooni kogemusi.

Esimese Vene revolutsiooni perioodist pärineb ka Lenini poolt kirjutatud 18-leheküljeline eessõna venekeelsele teosele «Письма И. Ф. Беккера, И. Дицгена, Ф. Энгельса, К. Маркса и др. к Ф. А. Зорге и др.» (Спб., 1907, с. IX—XXVI.)

Kolmas periood haarab pikka ajavahemikku 1907—1917. Aastatei 1907—1910 valitsenud reaktsioon vähendas veelgi võimalusi vaba mõtte väljendamiseks. Sellest ajast pärinevad ainult mõned raamatud. Iljini nime all ilmus teose «Аграрный вопрос» 1. osa Peterburis 1908. aastal. Siin arendab Lenin edasi marksislikku teooriat agraarküsimuses. Ülikooli raamatukogus olev eksemplar on saadud alles 1930. aastal Vene Üliõpilasseltsilt (Общество Русских Студентов Университета в Дерпте). Raamatus on aga tempel «12-го Сибирскаго Стрелковаго Полка. Полкавой [!] Солдатский комитет». Nähtavasti oli esimene omanik Kütipolk, teine — Vene Üliõpilasselts ja kolmas — ülikooli raamatukogu.

Teine ulatuslik teos, mis sel perioodil ilmus, oli «Материализм и эмпириокритицизм (M., 1909) kirjastuses «Звено». Ka selle raamatu on 1930. a. raamatukogu saanud Vene Üliõpilasseltsilt.

Ajakirjas «Просвещение» on avaldatud mitmeid Lenini artikleid, kus hinnatakse valimiste tulemusi ja sotsiaal-demokraatliku duumafraktsiooni tegevust, agraarpoliitika olemust ja selle kokkuvarisemise paratamatust, nagu: «Итоги выборов» (1913, № 1), «Что делается в народничестве и что делается в деревне?» (1913, № 2), «Как В. Засулич убивает ликвидаторству [!]» (1913, № 9), «Критические заметки по национальному вопросу» (1913, № 12), «Радикальный буржуа о русских рабочих» (1914, № 3), «О праве наций на самоопределение» (1914, № 4), «О нарушении единства, прикрываемом криками о единстве» (1914, № 5),

«Приемы борьбы буржуазной интеллигенции против рабочих» (1914, № 6).

Mõlemad «Просвещение» aastakäigud (1913/14) kuulusid enne Vene Üliõpilasseltsile ja neil on ilmumisaasta tempel, aga Tartu ülikooli raamatukogu sai need seltsi käest alles 1930. aastal.

Neljas periood (1917—1924) on Lenini haruldaste teoste poolt kõige arvurikkam. Brošüür «Задачи пролетариата в нашей революции» väljendab aprilliteeside ideid. Brošüür ilmus Petrogradis 1917. aasta septembris, kirjastuse «Прибой» väljaandel. Selle brošüüri on 1939. aastal raamatukogule annetanud Sulev Kallas Tallinnast.³

1917. aastal ilmus Petrogradis kirjastuse «Жизнь и знание» väljaandel «Империализм как новейший этап капитализма». Raamatukogus on selle teose esitrükk. Raamatus on järgmised templid: 1) EÜ Selts «Põhjala», 2) Культурно просветительная комиссия (Kultura hariduse komisjon), 3) Нарвский Проф. Союз. Ülikooli raamatukogu on selle eksemplari saanud 1940. aastal seoses «Põhjala» likvideerimisega. Sama teose 2. trükk on saadud 1941. aastal Juudi Üliõpilasseltsilt «Hasmonea».

S. Kallas on 1939. a. annetanud 32-leheküljelise brošüüri «Как обманули народ социалисты-революционеры и что дало народу новое правительство большевиков» (Петроград, 1917), ilmunud kirjastuse «Сельский Вестник» poolt. Ta kinkis ka 16-leheküljelise brošüüri «Письма о тактике» (Петербург, 1917), 29-leheküljelise «Политические партии в России и задачи пролетариата» (Петербург, 1917) ja «Уроки революции» (Петербург, 1917).

Ainuke Kroonlinnas avaldatud brošüür «Речь т. Ленина на чрезвычайном всероссийском съезде советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов» ilmus 1918. a. Samal aastal ilmus ka artikkel «Аграрный вопрос в России к концу 19-го века» (M., 1918).

1919. a. ilmus kolm brošüüri kõnedest: «Доклад и заключительная Речь на 3-м Всероссийском съезде советов рабочих и солдатских депутатов» (M., 1919), «Как коммунисты-большевики относятся к среднему крестьянству» (Петроград, 1919) ja «Успехи и трудности Советской власти» (Петербург, 1919).

Kaks brošüüri on ilmunud 1921. aastal: «О продовольственном налоге» (M., 1921) ja «О профессиональных союзах, о текущем моменте и об ошибке тов. Троцкого» (Петроград, 1921). Sellest perioodist on raamatukogul ajakiri «Пролетарская революция» (1924, № 8—9), kus ilmus Lenini kolm avaldamata artiklit.

---

³ S. Kallas on mitmel korral ülikooli raamatukogule annetanud raamatuid. Nende hulgas on ka kuus Lenini teost.

Eestikeelsed Lenini teoste tõlked on enamikus ilmunud pärast Lenini surma (välja arvatud 1921. a. avaldatud «Toitlusmaksust»). Kõik Leningradis väljaantud Lenini teoste eestikeelsed tõlked on saadud vahetuse teel Leningradi Eesti Kirjastuse Ühisuselt, ainult «Imperialism kui kapitalismi kõrgem arenemisjärk. Üldarusaadav kirjutus» (1935) on ostetud Mihhail Sõštšikovilt. Kõik Leningradis väljaantud eestikeelsed tõlked on ilmumisaastal või järgmisel jõudnud Tartu ülikooli raamatukokku.

Võorkeelsetest Lenini teostest on ainult üks ilmunud väljaspool NSV Liitu — “Lessons of the Russian Revolution” (London, 1918). See on välja antud Briti Sotsialistliku Partei poolt sarjas “International Socialist Library — 9”. Ülejäänud brošüürid on välja antud kas Petrogradis või Moskvas ajavahemikus 1919—1920 prantsuse, saksa ja inglise keeles (kokku 11).

TRÜ Teaduslikus Raamatukogus leiduvad V. I. Lenini teosed on ilmunud järgmiste varjunimede all: **К. Т-нь** (artikkel, mis ilmus ajakirjas «Новое слово»), **В. И.** (artikkel, mis ilmus ajakirjas «Просвещение»), **Н. Н.** ja **А. Linitsch** (mõlemad ajakirjas «Die Neue Zeit») ning **Ильин, В.** (19 nimetust). Autori nimeta on Lenini retsensioon Bogdanovi artikli kohta (ajakirjas «Мир божий»). Kõik ülejäänud teosed on ilmunud Lenini nime all.

Kokkuvõttes olgu öeldud, et TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on V. I. Lenini haruldasi teoseid 78, neist venekeelseid 41. Perioodide kaupa oleks ülevaade järgmine: esimesest perioodist on pärit 11 tööd, teisest — 5, kolmandast — 10 ja neljandast perioodist 30. Lisaks tuleb juurde arvata 22 eestikeelset väljaannet, mis on ilmunud pärast 1924. aastat.

РЕДКИЕ ИЗДАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В. И. ЛЕНИНА В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ТГУ

Т. Пыллумаа

Резюме

Хотя в Научной библиотеке ТГУ количество книг и статей В. И. Ленина, вышедших при его жизни, невелико (немногим больше 50), изучение их представляет интерес; тем более, что первые произведения Ленина были приобретены библиотекой уже в 1899 г.

Редкие издания произведений Ленина рассматриваются в статье в хронологическом порядке по традиционным периодам: 1) до 1905 г., 2) 1905—1907 гг., 3) 1907—1917 гг. и 4) с 1917 г. до смерти В. И. Ленина.

Самым важным периодом является первый. В 1899 г., всего через несколько месяцев после их выхода в свет, библиотека приобрела 2 произведения В. И. Ленина: «Развитие капита-

лизма в России» и «Экономические этюды и статьи». История приобретения книг выяснена по акцессионным книгам, по *liber daticus* и воспоминаниям работников библиотеки. Эти книги были куплены в Тарту в магазине Карова («Развитие капитализма в России» — 2 руб. 50 коп. и «Экономические этюды и статьи» — 1 руб. 50 коп.). Некоторые брошюры были подарены библиотеке. Первые эстонские переводы (одна брошюра 1921 г. и остальные издания 1924—1926 гг.) получены путем обмена из Ленинградского Эстонского Издательского Общества.

Большинство рассмотренных книг вышло на русском языке, некоторые статьи — на немецком языке, одна брошюра — на английском языке и несколько десятков брошюр — переводы на эстонский язык. Хотя время издания этих брошюр, за исключением одной, не укладывается в указанные периоды, они все же рассматриваются в статье, как имеющие местное значение и представляющие интерес для сравнения.

Произведения В. И. Ленина изданы под следующими псевдонимами: 1) «К. Т-нь» («Новое слово»), 2) «Ильин, В.» (в книгах и статьях), 3) Linitsch, A. («Die Neue Zeit»), 4) «N. N.» («Die Neue Zeit»), 5) «В. И.» («Просвещение»). Все остальные произведения изданы под именем Ленина.

DIE SELTENEN AUSGABEN DER WERKE VON LENIN IN DER WISSENSCHAFTLICHEN BIBLIOTHEK DER UNIVERSITÄT TARTU

T. Põllumaa

Zusammenfassung

Obwohl die Zahl der zu Lenins Lebzeiten herausgegebenen Artikel und Bücher in der Wissenschaftlichen Universitätsbibliothek Tartu nicht groß ist (ein wenig mehr als 50), hat ihre Erforschung große Bedeutung. Besonders deshalb, weil die ersten Werke von Lenin in der Bibliothek schon im Jahre 1899 komplettiert wurden.

Den Erscheinungsvermerken nach stammen die im Artikel erwähnten Werke aus vier Perioden. Die Perioden sind traditionell: 1) bis 1905, 2) 1905—1907, 3) 1907—1917, 4) 1917—bis zum Lenins Tode. Die erste Periode ist die wichtigste. 1899, nur ein paar Monate nach dem Erscheinen wurden von der Bibliothek zwei Lenins Werke gekauft: «Die Entwicklung des Kapitalismus in Rußland» und «Ökonomische Studien und Aufsätze».

Die Entstehungsgeschichte der Bücher ist nach den Accessionsbüchern, nach dem *liber daticus* und nach den mündlichen Erkundigungen aufgeklärt worden. Die ersten Werke

sind in Tartu aus dem Buchladen von Karow gekauft worden («Die Entwicklung des Kapitalismus in Rußland» — 2 Rubel 50 Kopeken und «Ökonomische Studien und Aufsätze» — 1 Rubel 50 Kopeken). Einige Broschüren sind geschenkt worden. Die ersten estnischen Übersetzungen (erschieden 1921 u. 1924—1926) hat man durch den Austausch von der Leningrader Gesellschaft des estnischen Verlags bekommen.

Die meisten behandelten Werke sind auf russisch, einige Artikel auf deutsch, einige Deutsend Broschüren in der estnischen Übersetzung. Obwohl die letzten Werke (außer dem einen) außerhalb der bestimmten Perioden bleiben, wurden sie wegen der lokalen Bedeutung und Vergleichungsmöglichkeit im Artikel behandelt.

Als Autor treten folgende Namen auf: 1) **К. Т-нь** («Новое слово»), 2) **Ильин, В.** (in vielen Artikeln und Büchern), 3) **Li-nitsch, А.** («Die Neue Zeit»), 4) **Н. Н.** («Die Neue Zeit»), 5) **В. И.** («Просвещение»). Alle übrigen Werke sind unter dem Namen Lenin erschienen.